

Piotr Kotlarz

TEATR SZKOLNY
W DRUGIEJ RZECZYPOSPOLITEJ
(1918-1939)

Piotr Kotlarz

Teatr szkolny w Drugiej Rzeczypospolitej (1918-1939)

Koncepcje, działalność, znaczenie

Gdańsk 2021

© Piotr Kotlarz

Fundacja Kultury WOBEC

Gdańsk 2021

Wydanie II

ISBN 978-83-950839-2-1

Projekt graficzny okładki: Katarzyna Pielaszkiewicz

Spis treści

Przedmowa

Wstęp

Stan badań

Rozdział I. Tradycja (Zarys dziejów teatrów szkolnych na ziemiach polskich do roku 1918)

Teatr szkolny w Polsce do 1795 roku • Teatr szkolny jezuitów • Reformy w teatrze szkolnym w XVIII wieku • Teatr szkolny innych zakonów katolickich, Kościoła świeckiego i szkół świeckich • Teatr szkolny szkół różnowierczych • Teatr szkolny na ziemiach polskich w okresie rozbiorów

Rozdział II. Teatr szkolny w II Rzeczypospolitej w latach 1918–1930

Organizacja oświaty w latach dwudziestych • Koncepcje pedagogiczne w pierwszej połowie XX wieku w Polsce na tle doświadczeń zagranicznych • Teatry szkolne na początku lat dwudziestych • Gimnazja i licea – sztuki z „wielkiego repertuaru” • Animatorzy amatorskiego teatru szkolnego • Sztuki antyczne w teatrze szkolnym – Stefan Cybulski • Szopki, jasełka i inne widowiska o charakterze religijnym w teatrze szkolnym • Recepcja zagranicznych osiągnięć pedagogicznych i teatralnych i ich wpływ na działalność teatrów szkolnych w Polsce • Próby reform teatru szkolnego • Teatr szkolny jako „laboratorium” – Lucjusz Komarnicki, jego uczniowie i naśladowcy • Janusza Korczaka teatr szkolny • Teatr ludowy i jego wpływ na teatr szkolny – Jędrzej Cierniak • Przeglądy teatrów szkolnych • Ogólnopolski Festiwal Teatrów Szkolnych podczas Powszechnej Wystawy Krajowej – Poznań 1929 • Rola teatru szkolnego w nauczaniu języków obcych • Aktywność scen profesjonalnych na rzecz dzieci i młodzieży szkolnej

Rozdział III. Rozwój teatru szkolnego w latach trzydziestych

Reforma oświaty w 1932 roku i ogólna sytuacja w szkolnictwie w latach trzydziestych • Miejsce teatru szkolnego w programie reform • Kwestia

teatru szkolnego w programach działalności instytucji państwowych i społecznych oraz w działalności organizacji szkolnych, młodzieżowych i artystycznych • Teatry międzyszkolne • Konkursy Teatrów Szkolnych (Warszawa, Lublin) • Przedstawienia na scenach teatrów szkolnych. Szkoły podstawowe • Sceny w szkołach średnich • Reżyseria przedstawień na scenach szkolnych • Koedukacja w teatrze szkolnym • Inne problemy organizacyjne • Teatr szkolny w nauczaniu języków obcych • Rola zagranicznej myśli pedagogicznej oraz psychologii rozwojowej dzieci i młodzieży w rozwoju teatru szkolnego w latach trzydziestych w Polsce • Reformatorzy teatru szkolnego – teatr samorodny, Zdzisław Kwieciński, Adam Polewka i inni • Związki między teatrem ludowym i teatrem szkolnym • Jasełka, szopki i inne szkolne spektakle o charakterze religijnym • Teatry lalkowe • Szkolny „teatr wyobraźni” • Przedstawienia dla szkół w teatrach zawodowych • Przedstawienia dla dzieci • Przedstawienia dla młodzieży

Zakończenie

Aneks I

Teatr szkolny w prasie II Rzeczypospolitej • Tematyka teatru szkolnego w prasie pedagogicznej • „Teatr w Szkole” • Teatr szkolny w prasie dla dzieci i młodzieży • Pisma dla dzieci i młodzieży wydawane przez organizacje młodzieżowe i polityczne • Teatr szkolny w prasie organizacji katolickich • Zagadnienie teatru szkolnego w prasie teatralnej • Teatr szkolny w prasie codziennej • Inne wydawnictwa

Aneks II

Periodyki pedagogiczne • Periodyki dziecięce i młodzieżowe • Periodyki teatralne, artystyczne i literackie w których pojawiała się problematyka teatrów szkolnych

Bibliografia

Przypisy

Przedmowa

Temat teatru szkolnego interesował mnie od bardzo dawna. Pracując w szkołach organizowałem z młodzieżą przedstawienia. Z czasem dostrzegałem coraz więcej możliwości edukacyjnych i wychowawczych, jakie przynosi praca szkolnych kółek teatralnych. Stopniowo zacząłem gromadzić literaturę dotyczącą tego zagadnienia. W książce-podręczniku dla młodzieży szkolnej „Sztuka dramaturgii” poświęciłem mu jeden z rozdziałów. Dostrzegłem wówczas, że historia teatrów szkolnych jest opracowana stosunkowo słabo. Zachęcony przez profesora Andrzeja Żurowskiego zacząłem pisać tę monografię. Miała być to praca doktorska. Książka ta jest owocem sześcioletniego wysiłku, mojego, ale i cennego wkładu profesora, który wniósł do niej wiele istotnych uwag i pracy w postaci wskazówek, adiustacji a nawet zwykłych korekt. Niestety na początku 2013 roku Profesor Andrzej Żurowski w wyniku ciężkiej i długiej choroby zmarł i nie mógł doczekać, ani końcowego efektu naszej wspólnej pracy, ani też moich podziękowań.

W zastępstwie profesora Andrzeja Żurowskiego promotorem doktoratu został profesor Jan Ciechowicz. Mimo, że obaj pochodzimy z Gdańska nie znałem profesora Ciechowicza wcześniej osobiście, choć ceniłem jego dorobek (czego dowodem jest fakt, że wielokrotnie cytowałem go w wydanej wcześniej Historii Dramaturgii, a także w tej książce. Praca nad jej końcowym etapem pozwoliła mi poznać osobiście i jego. To kolejny wspaniały człowiek, którego mogłem poznać.

Wreszcie recenzent tej pracy profesor Janusz Degler, który nie tylko potraktował mój wysiłek z wielką życzliwością, ale nawet, już po obronie, dostarczył mi kserokopie artykułu z epoki, który pozwolił mi jeszcze wzbogacić tę pracę przygotowując ją do druku. Jak widać, już na wstępnym etapie okazało się, że poruszany temat wzbudza spore zainteresowanie.

Książka ta – w moim zamierzeniu – ma służyć pomocą nauczycielom i młodzieży szkolnej, którzy widząc zmagania w zakresie scen szkolnych swych poprzedników tym chętniej kontynuować będą ich pracę. Sądzę też, że wiele ukazanych w tej monografii dróg, koncepcji i poszukiwań może być ważną wskazówką w ich dalszej pracy. Myślę też, że może wzbudzić zainteresowanie tych, którzy interesują się rozwojem polskiej pedagogiki i w ogóle szeroko pojmowanej kultury.

Ukazany w pracy dorobek polskich nauczycieli, młodzieży, animatorów teatru szkolnego i zwykłych entuzjastów scen uczniowskich jest dowodem ich wielkiego poświęcenia i patriotyzmu. To – między innymi – i ich wysiłek wpłynął na wychowanie pokoleń młodzieży, która w czasie wojennej pożogi potrafiła stanąć po stronie wolności i prawdy, a po wojnie włączyła się w proces odbudowywania naszego kraju.

Na zakończenie tych kilku uwag, chciałbym jeszcze raz podziękować za wielki wkład w to opracowanie profesorowi Andrzejowi Żurowskiemu. Będę go zawsze uważać za swego nauczyciela i mistrza. To wielkie szczęście spotkać na swej drodze takich twórców jak on, czy profesorów Jana Ciechowicza i Janusza Deglera, jak wcześniej na innej drodze (historii filozofii) profesor Marię Szyszkowską.

Wstęp

Funkcja teatru w kształtowaniu osobowości człowieka doceniana jest dzisiaj nie tylko przez pedagogów i działaczy teatralnych. Znalazła szczególny wyraz w proklamowanym w 1970 roku przez UNESCO Roku Oświaty. Hasło Międzynarodowego Dnia Teatru brzmiało wówczas: „Teatr i edukacja” [1]. Mówiąc o edukacyjnej roli teatru w Drugiej Rzeczypospolitej, nie sposób przeoczyć teatrów szkolnych zarówno dziś, jak i w głębszej przeszłości. Trudno bowiem sensownie rozwijać działalność w jakiejkolwiek sferze bez znajomości dotychczasowych dokonań. Analiza przeszłych działań jest niewątpliwie znacznym ułatwieniem w dalszej pracy.

Tematem rozprawy jest historia teatrów szkolnych w Polsce w okresie Rzeczypospolitej (1918–1939) ze szczególnym uwzględnieniem zagadnienia wykorzystywania scen młodzieżowych i zawodowych, a także doświadczeń teatralnych w procesie dydaktycznym i wychowawczym szkół. Zamiarem moim jest ukazanie istniejących wówczas koncepcji teatru szkolnego i twórczej aktywności młodzieży w Polsce w latach 1918–1939 oraz znaczenia tego teatru w pracy pedagogicznej. Zwrócę też uwagę na działalność władz oświatowych, pedagogów i młodzieży w tym zakresie. Nazwa „teatr szkolny”, podobnie jak i dziś, w dwudziestoleciu międzywojennym nie była określeniem jednoznacznym. Używano jej w trzech znaczeniach [2]. Jedni widzieli w teatrze szkolnym tylko amatorski ruch teatralny w instytucjach pedagogicznych, którego cel określali jako wykonywanie i przygotowywanie do odegrania pokazów, przedstawień i imprez, nie zawsze nawet o charakterze teatralnym [3]. Inni uważali, że zjawisko teatru szkolnego powinno dotyczyć wykorzystywania doświadczeń teatru w czasie zajęć lekcyjnych. Było to związane z odkryciami w dziedzinie psychologii rozwojowej dziecka oraz z ówczesnymi

poszukiwaniami w sferze teatru. Zwolennicy tej koncepcji uważali, że skłonności do teatralizacji są naturalną cechą dzieci i młodzieży i że zjawisko to należy wykorzystywać w procesie wychowawczym i dydaktycznym (np. teatr samorodny) [4]. Jeszcze inni przyjmowali koncepcję teatru szkolnego jako akcję „uteatralniania” młodzieży przez uczęszczanie na profesjonalne przedstawienia teatralne. Pod pojęciem „teatr szkolny” rozumiano więc również przedstawienia dla szkół organizowane przez sceny zawodowe [5]. Wszystkie koncepcje przemiennie dominowały w budowaniu programów szkolnych i miały swych orędowników i przeciwników, czasami zaś przenikały się i uzupełniały. Teatr szkolny w pracach publicystów i historyków często ukazywany jest w szerszym kontekście teatru amatorskiego, który w omawianym okresie miał bardzo szeroki zasięg i wiele znaczących osiągnięć. W mojej pracy nie zajmuję się szerzej wszystkimi formami teatru amatorskiego. Pomijam działające w pozaszkolnych placówkach kulturalnych (państwowych, spółdzielczych i prywatnych) teatry amatorskie i tzw. teatr ludowy, o ile nie miał on ścisłego związku z teatrem szkolnym. Nie omawiam również teatru studenckiego, gdyż w tym wypadku mamy już do czynienia z dojrzałą, samodzielną twórczością studentów i nie obserwujemy relacji uczeń-nauczyciel. Interesuje mnie głównie wykorzystywanie teatru i dramatu w pracy pedagogicznej, w procesie dydaktycznym i wychowawczym (w czasie zajęć lekcyjnych, a także podczas innych prac szkoły – np. akademie, rocznice, święta); teatr szkolny jako zjawisko artystyczne, które stymuluje rozwój wrażliwości dzieci i młodzieży szkolnej i świadomą recepcję sztuki scenicznej. W pracy omawiam działania teatru amatorskiego w szkołach powszechnych i średnich oraz w seminariach nauczycielskich i powstałych na ich bazie po 1932 roku trzyletnich liceach pedagogicznych.

Teatr jest sztuką bliską rzeczywistości, jest też sztuką, która jako widowisko wykorzystuje muzykę, słowo, taniec, światło i kolor, a przede wszystkim oddaje ruch i emocje. Każde przedstawienie teatralne jest wynikiem pracy wielu współtwórców: autora, kierownika literackiego, reżysera, aktorów, scenografa,

kompozytora, muzyków, choreografa przy współudziale pracowników technicznych przygotowujących rekwizyty, maszynię, efekty świetlne. Te i inne jeszcze cechy teatru wskazują, że jest on tą sztuką, która wspaniale nadaje się do wykorzystania w pracy dydaktycznej i wychowawczej szkoły.

Śledząc rozwój teatru szkolnego w dwudziestoleciu międzywojennym można zauważyć, w jaki sposób teatr ten wykorzystywał doświadczenia poprzednich lat i nawet wieków, a także wpływ europejskiej i światowej myśli oraz doświadczeń w tej dziedzinie. Z tego powodu uznałem za stosowne poprzedzić rozważania poświęcone omawianemu okresowi rysem historycznym. W trzecim i czwartym rozdziale wprowadziłem ustępy dotyczące recepcji zagranicznej myśli pedagogicznej dotyczące teatru szkolnego w Drugiej Rzeczypospolitej.

Pierwszy rozdział poświęciłem omówieniu wcześniejszej historii polskiego teatru szkolnego. Prezentuje on dzieje teatrów szkolnych w Polsce od ich początków do powstania II Rzeczypospolitej. Uznałem ogólne zarysowanie tego zagadnienia za konieczne, gdyż teatr szkolny w odrodzonej Polsce sięgał przecież do swej przeszłości, a twórcy scen młodzieżowych często odwoływali się do swych poprzedników [6], czasami z nimi polemizując, choć – jak zauważymy dalej – historia teatru szkolnego w Polsce była znana ówczesnym pedagogom tylko powierzchownie.

We wstępie do tego rozdziału, podobnie jak i w dwóch następnych, poświęconych analizie zagadnień związanych z teatrem szkolnym II Rzeczypospolitej, zamieszczam informacje dotyczące ogólnej sytuacji w oświacie w omawianym okresie. Nie sposób bowiem mówić o teatrze szkolnym bez ukazania struktury szkolnictwa oraz głównych kierunków wychowania i edukacji panujących w danym czasie.

Zjawisko teatru szkolnego i jego pojęcie w dwudziestoleciu międzywojennym nie było jednorodne, dlatego też przyjąłem porządek chronologiczno-problemowy. Okres międzywojenny podzieliłem na dwie części, jako cezurę przyjmując lata 1929–1932, w których wprowadzono reformy oświaty. Granica podziału

może wydawać się zbyt szeroka, ale wprowadzenie reformy poprzedzone było wcześniejszymi dyskusjami.

Drugi rozdział zawiera omówienie dziejów teatru szkolnego (jego działalność, najciekawsze koncepcje i dyskusje) w pierwszej dekadzie Drugiej Rzeczypospolitej. System szkolnictwa odrodzonej Polski powstawał w dużej mierze w oparciu o najlepsze wzory ówczesnej pedagogiki światowej. Władze oświatowe i teoretycy myśli pedagogicznej sięgali po nowe teorie nauczania i wychowania stosowane na Zachodzie i Wschodzie. Przedmiotem ich zainteresowania były różne kierunki „nowego wychowania” jak: szkoła pracy, nauczanie całościowe, nauczanie zindywidualizowane, wychowanie przez samorząd młodzieży, szkolne ogniska wychowawcze. Teorie te cieszyły się dużą popularnością w polskich środowiskach pedagogicznych, były przedmiotem licznych dyskusji, inspirowały nowatorskie poczynania, znalazły też odbicie w programach szkolnych. Warto zauważyć, że większość ówczesnych teorii pedagogicznych i ówczesna praktyka oświatowa w świecie w swych założeniach uwzględniały wychowawczą rolę teatru szkolnego. Duże znaczenie miały tu rosyjskie doświadczenia w zakresie „teatru samorodnego” oraz praca teatralna z dziećmi hinduskiego twórcy Rabindranatha Tagore.

W rozdziale drugim i trzecim wyodrębniłem podrozdziały dotyczące szkolnego teatru amatorskiego, repertuaru antycznego, a także teatru ludowego i jego związków z teatrem szkolnym. W rozdziałach tych zajmuję się również próbami reform teatru szkolnego, podejmuję w nich też zagadnienie szopek i jasełek w praktyce szkolnej. Wydarzeniem, którym kończę rozdział drugi, jest Ogólnopolski Festiwal Teatrów Szkolnych[7], będący swego rodzaju podsumowaniem dziesięcioletnich poszukiwań tej formy działalności młodzieży i drogowskazem wytyczającym kierunek dalszych działań scen uczniowskich. W rozdziale trzecim omawiam dzieje teatru szkolnego Drugiej Rzeczypospolitej w latach trzydziestych, od reformy systemu oświaty w międzywojennej Polsce do wybuchu wojny. W rozdziale tym umieściłem również

podrozdziały poświęcone problemom szkolnego teatru lalek i tzw. „teatru wyobraźni”. Wprawdzie z istnieniem tych form teatru szkolnego spotykamy się już wcześniej, pełny ich rozwój nastąpił jednak dopiero w drugiej dekadzie dwudziestolecia międzywojennego. Z tego też względu dopiero tu znacznie szerzej omawiam zagadnienie organizacji przedstawień teatralnych dla młodzieży szkolnej wystawianych przez sceny profesjonalne.

Pod koniec książki zamieszczam dwa aneksy. W pierwszym z nich omawiam prasę II Rzeczypospolitej pod kątem jej zainteresowania teatrem szkolnym. Postanowiłem poświęcić temu zagadnieniu osobny dział, gdyż zauważyłem ogromny wpływ ówczesnej publicystyki na teatr szkolny. Większość dyskusji na temat teatru szkolnego toczyła się wówczas na łamach prasy. To na podstawie zamieszczonych w prasie pedagogicznej i artystycznej artykułów dotyczących teatru szkolnego śledzić możemy rozwój koncepcji dotyczących tego zagadnienia w omawianej epoce. Działo się tak już w latach dwudziestych, szczególnie wyraźnie widać ten proces jednak dopiero po 1928 roku. W okresie tym obserwujemy znaczny rozwój prasy pedagogicznej, w której coraz więcej miejsca poświęcano zagadnieniom teatru szkolnego (jak np. nowym koncepcjom dydaktycznym i wychowawczym, zagadnieniu twórczej aktywizacji dzieci i młodzieży oraz związanym z tym nowym zadaniem teatrów szkolnych i kwestii „teatralizacji” młodzieży). Zaczęły powstawać pisma poświęcone wyłącznie temu zagadnieniu, wśród nich (w 1934 roku) miesięcznik „Teatr w Szkole”.

Kolejny aneks zawiera wykaz periodyków pedagogicznych, dziecięcych i młodzieżowych oraz kulturalnych podejmujących tematykę teatru szkolnego w dwudziestolecu międzywojennym.

W prezentowanej pracy zamierzam ukazać główne kierunki reform teatru szkolnego i jego znaczenie w procesie dydaktycznym i wychowawczym szkół w dwudziestolecu międzywojennym. Szczególną uwagę zwracam na funkcje teatru szkolnego [8], na świadomość tego zagadnienia oraz na to, które z tych funkcji

uważane były w poszczególnych koncepcjach teatru szkolnego za najważniejsze.

Zamierzam wykazać, że dwudziestolecie międzywojenne było okresem rozwoju teatrów szkolnych w Polsce tak pod względem zasięgu, jak i świadomości wykorzystywania teatru szkolnego w pracy dydaktyczno-wychowawczej. Przyczyniła się do tego konsekwentna polityka państwa, jego instytucji oświatowych i kulturalnych, a także ogromna aktywność instytucji społecznych. Przede wszystkim jednak wpłynęła na to działalność całej rzeszy entuzjastów, którzy mimo bardzo trudnych warunków (odbudowa państwa, a później kryzys gospodarczy 1929–1933), poświęcili teatrowi szkolnemu swój zapał, czas a często nawet i własne środki.